

سیاره‌ی زاغه‌ها

مایک دیویس

مترجم: امیر خراسانی

تاریخ انتقادی ۵-

چاپ اول - ۱۳۹۸

سرشناسه: دیویس، مایک، ۱۹۴۶-م. Davis, Mike, ۱۹۴۶-
 عنوان و نام بدیدآور: سیاره‌ی زاغه‌ها / مایک دیویس؛ مترجم امیر خراسانی؛
 ویراستار محمود رافع: مشخصات نشر:
 مشخصات ظاهری: تهران: مانیا هنر، ۱۳۹۷.
 شابک: ۴۷۶ ص
 ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۷۵-۵۳-۳ وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: عنوان اصلی: Planet of slums, 2017.
 موضوع: زاغه‌ها و زاغه‌نشینان
 موضوع: Slums
 موضوع: فقرای شهری
 موضوع: Urban poor
 موضوع: شهرها و شهرستان‌ها - توسعه
 موضوع: Cities and towns - Growth
 موضوع: خراسانی، امیر، ۱۳۶۱- مترجم
 ۱۳۹۷ ۹ ۲۸/۵ HV۴۰
 ۳۶۲/۵
 ۵۵۸۳۲۹۹ شماره کتابت ملی:

سیاره‌ی زاغه‌ها

نویسندگان: مایک دیویس

مترجم: امیر خراسانی

ویراستار: محمود رافع

طراح جلد: فاطمه پاشا

صفحه‌آرا: محمد قائمی

ناشر: مانیا هنر

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۸

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

نشانی دفتر انتشارات:

تهران، خیابان سهروردی جنوبی، نبش حسام‌زاده حجازی، پلاک ۱۵

طبقه سوم، واحد ۱۵

تلفن: ۷۷۵۲۶۵۹۱ همراه: ۰۹۳۵۷۲۱۴۴۱۴

Email: Honarmania@gmail.com

Telegram: t.me/maniahonar

Instagram: instagram.com/maniahonarpub

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

فهرست

۹	درباره‌ی مجموعه‌ی «تاریخ انتقادی»
۱۳	سخن مترجم
۲۳	سیاس‌داشت
۲۵	فصل ۱.۱. دوران بحران شهری
۵۷	فصل ۲. شیوع زاغه‌ها
۱۱۵	فصل ۳. خیانت دولت
۱۵۳	فصل ۴. خیانت خودیاری
۱۹۹	فصل ۵. اولین دست‌سازهای حاره‌ای
۲۴۷	فصل ۶. زیست‌برم زاع
۲۹۹	فصل ۷. برنامه‌ی تعدیل، شهرت و حال جهان سوم را می‌کشد
۳۳۹	فصل ۸. انسانیت مازاد؟
۳۸۳	فصل ۹. مؤخره، پایین دست خیابان ویتنام
۳۹۹	پی‌نوشت‌ها
۴۷۳	واژه‌نامه

سخن مترجم

سیاره‌ی زاهدانه‌ها کزارشی است تکان‌دهنده و انضمامی از وضعیتی که مدت‌هاست آن را زندگی می‌کنیم؛ از این منظر، کتاب، تاریخ انتقادیِ اکنون، آینده است: تاریخ انتقادی ساکنین سیاره‌ی زمین. از این رو، گاه می‌تواند مددکار خبرگان شهری باشد اما خواندن آن برای همه‌کس ضروری است. سیاره‌ی زاغه‌ها نشان می‌دهد که اوضاع ابداً آن گل و بلبل‌ی که تصور می‌کردیم نیست بلکه در تهران نه هیچ کجای دیگر. مدت‌هاست افق آینده‌ای گشود شده که بر اثر آن قاطبه ساکنین زمین راهی به جز زاغه‌نشینی نخواهند داشت. بنا بر ادعای کتاب، صرف‌نظر از این‌که در کجای این سیاره زنانه می‌کنیم، غالب ما در این مسیر هم‌سرنوشت خواهیم بود. بر این اساس، برنهادی اصلی سیاره‌ی زاغه‌ها بدین قرار است: فرایند نولبرال‌شدنِ زندگی شهری، عن‌قریب نفس سیاره را می‌گیرد و

عمده‌ی ساکنین آن را به زیستن در زاغه‌ها محکوم می‌سازد. اما چه کسی چنین آینده‌ای را رقم زده است؟ متهم نخست، سیاست‌های شهری نولیبرال است؛ سیاست‌هایی که طی آن بدیهی‌ترین و اساسی‌ترین حق آدمی، یعنی حق «خانه‌داشتن» به آرزو بدل خواهد شد. نولیبرالیسم بیش از پیش زمین را به کالایی سودآور بدل ساخته و «خانه» را از یک حق طبیعی، به متاعی شرم‌یاب تبدیل کرده. نولیبرالیسم ابداً چیز عجیب و غریبی نیست که در کتاب‌های اندیشه‌ی سیاسی بخواهیم دنبال معنای آن بگردیم. نولیبرالیسم همین پروژه‌ی «محرک توسعه» است، همین قانون تراکم، همین زمان‌بازی هرروزه. مخلص کلام این‌که، نولیبرالیسم متضمن «زاغه‌نشینی» شدن اکثریت جامعه است؛ کاخ‌نشین شدن نخبگان، نظم نولیبرال، لاجرم «انبوه خلق» را به زاغه‌ها تبعید خواهد کرد.

در این معنا، امروز ما در بطن نولیبرالیسم، در بطن وضعیتی زندگی می‌کنیم که سیاره‌ی زاغه‌ها آن را ترسیم می‌کند. سیاست‌های شهری ما امروزه بیش از هر زمان دیگری نولیبرالی است. دولت‌ها (از جمله در ایران) پای خود را از مسکن بیرون می‌کشند و آن را به «دست نامرئی» بازار می‌سپارند. در نتیجه، ما در حیات وحشی شهری شده باید بتوانیم با چنگ و دندان در رقابت برای بقا دست بالا را بگیریم. مهم نیست در روستایی دورافتاده زندگی می‌کنیم یا در قلب یک کلان‌شهر؛ ارزش جغرافیای زیست ما را «جغرافیای پول» معلوم می‌سازد. در شهرهای دوران نولیبرال، اگر فقیر باشی

سکونت گاهی جز زاغه نصیبت نخواهد شد. آینده از امروز هم نابرابرتر خواهد بود.

کتاب، گره گاه همه‌ی مسائل شهری (از حمل و نقل گرفته تا سلامت عمومی) را به معضل فقر و نابرابری گره می‌زند. سیاره‌ی زاغه‌ها به شکلی درخشان زندگی شهری، جهان سوم، انباشت سرمایه، فقر و نابرابری را برای ما به مسأله بدل می‌سازد. همه‌ی دست‌آورد کتاب در این است که می‌تواند ایده‌های پذیرفته‌شده‌ی توسعه‌ی شهری را بحرانی سازد و پیامدهای ویران‌گرشان را نشان دهد. جهانی که داعیه‌ی تسامح و تساهل فرهنگی دارد، سیاره‌ی زاغه‌ها را یادآور می‌شود که تنها تفاوتی که تحمل نمی‌شود فقر است. در چنین جهانی همه‌ی تفاوت‌ها در هاضمه‌ی سرمایه‌داری حل نمی‌شود، و تنها تهی‌دستی می‌تواند در بطن هیاهوی کلان‌شهرها شما را بیرونی نگه دارد.

در برابر این موج زاغه‌سازی سکونت‌گاه انسانی و طبیعی، تنها راه، آگاهی به فرایند خلع ید شدن از «مردم» است. نولیرالیسم شهری در این معنا فرایند توأمان تثبیت مالکیت و تساهل مالکیت است. پیوسته فضاها را عمومی از جمعیت شهری گرفته می‌شود و با زور قوانین به بخش خصوصی واگذار می‌شود. در پرتو این روند، شهر را برای یک اقلیت ممتاز، خصوصی و مابقی انسان‌ها رازها می‌کند.

مایک دیویس در این کتاب نشان می‌دهد که چگونه سرنوشت تهی‌دستان در شهرهای جهان سوم یکی می‌شود. مهم نیست که

شما در قاهره زندگی می‌کنید، در بوشهر، یا کینشاسا، در هر صورت همان مسائلی را دارید که تهی‌دستان دیگر شهرها. فقر از این منظر، از مرزهای ملی در می‌گذرد. کتاب به معنای موسع کلمه، تاریخ انتقادی لحظه‌ی حال است، لحظه‌ای که زاهدان و تهران با سانوپائولو و دهلی‌نو سرنوشت مشترکی می‌یابند. این هم‌سرنوشتی امری عمیقاً جهانی است که موارد و فضاها را حاصر برسانده‌ی آن هستند. آن‌چه در زابل می‌گذرد نه مصداقی از این زاغه از ی جهانی بلکه خود برسانده‌ی آن است.

سیاره زاغه از حیث سیاسی برای ما بسیار آموزنده است. سیاست در این معادله‌ها مواجّه با امر کلی است. تقلا برای گشودن افقی جدید در جدال دائم با امر کلی. از این منظر، کلیه‌ی صورت‌بندی‌های فکلی ما درباره‌ی مسأله‌ی شهرهای «ایران» غیرسیاسی است. همه‌ی نظریاتی که در پی ساختن یا یافتن «جوهره‌ی شهر ایرانی» هستند از این منظر در پی غیرسیاسی کردن مسأله‌ی شهرند. نمونه‌ی بارز چنین نظریاتی، نظریه‌ی آبادی پیران و نظریه‌ی شار محسن حبیبی است. این هر دو بر این باورند که ریخت‌شناسی شهر ایرانی نه ریخت «شهر» - که مقوله‌ای غربی است - بلکه ریختی یکتا و یگانه است که به ترتیب آن را «آبادی» و «شار» می‌نامند. این صورت‌بندی، به کلی مقوله‌ی شهر در ایران را در یک دالان زمانی می‌برد و آن را با دیگر شهرها قیاس‌ناپذیر می‌سازد. در نگاه این دسته از نظریه‌پردازان، قیاس‌ناپذیر بودن شهر ایرانی امری تاریخی و مسجل است.

معضل این گونه نظریه‌ها با تأمل بر «سیاره‌ی زاغه‌ها» بیش از پیش آشکار می‌شود. امر قیاس‌ناپذیر، همواره خود را بیرون از امر معاصر تعریف می‌کند چون از برقراری هرگونه هم‌ارزی با امر معاصر تن می‌زند. در چنین حالتی سیاست از دسترس خارج می‌شود. سیاست اتفاقاً لحظه‌ای آغاز می‌شود که بتوانیم نشان دهیم که امر خاص چگونه امر کلی را می‌سازد. هر صورت‌بندی معکوسی، اعم از این که امر خاص را تجلی یا مصداقی از امر کلی بدانیم یا امر خاص را قیاس‌ناپذیر، طفره رفتن از سیاست است. از این حیث، «سیاره‌ی زاغه‌ها»، بی‌آن که داعیه‌ی تاریخ‌نگاری داشته باشد، تاریخ را نقاد است؛ زیرا می‌کوشد نشان دهد چگونه امر شهری ساخته شده است و اتفاقات خاص و دور از یکدیگر در چه معنا و از چه زاویه‌ای با یکدیگر هم‌جوار می‌شوند.

درباره‌ی کتاب

کتاب سیاره‌ی زاغه‌ها از زمان انتشار (۲۰۰۶) تاکنون بارها ستایش شده است. از روزنامه‌نگاران گرفته تا نظریه‌پردازان شهری درباره‌ی وجه هشداردهنده و قدرت تبیین کتاب بسیار نوشته‌اند. فایننشال تایمز درباره‌ی کتاب می‌نویسد:

واقعیت‌های بهت‌آوری که در کتاب طرح می‌شود هم در لندن و هم بر سر مافروود می‌آید.... دیویس کتابی نفس‌گیر نوشته که هر یک از آمارهای بهت‌آورش چونان پتکی بر سر خواننده آوار می‌شود. یا تایمز لندن درباره‌ی کتاب چنین نوشته:

تردیدی درباره‌ی دست‌آوردهای سیاره‌ی زاغه‌ها وجود ندارد....

کتاب ما را وادار می‌کند تا در کمال خشم با واقعیت‌های اسفناک زندگی در زاغه و محدودیت‌های سیاست‌های شهری مواجه شویم. امروزه سیاره‌ی زاغه‌ها کتابی کلاسیک در زمینه‌ی مطالعات شهری محسوب می‌شود، کتابی که اقبال به آن چنان گسترده بوده که در فهرست کتاب‌های پر فروش غیرداستانی قرار گرفته است. اکنون که بیش از ده سال از انتشار کتاب گذشته، گرچه مارها، کتاب کمی قدیمی شده اما استدلال‌های مرکزی و فرعی آن هرگز بی‌ساز و گشت از پیش قوت می‌گیرد. کتاب هشدار می‌دهد که به همراه بهانه‌های بازاندیشی بنیادی درباره‌ی شهر در مقام اصلی‌ترین سکونتگاه انسان در قرن حاضر. درباره‌ی ترجمه

ترجمه‌ی کتاب پیش‌رو به فارسی، گرفتاری‌های خاصی داشته که هر یک نیازمند چاره‌اندیشی و توجیه است.

- ده‌ها اسم شهر و محله و زاغه در کتاب آمده است؛ گاه در یک خط نام‌های غریب چندین زاغه برده شده که طبیعتاً بر فرایند خواندن کتاب خلل وارد می‌کند. از این رو، در مواقع که مقدور بود، نام برخی اشخاص و مکان‌ها (و گاه توضیحات اضافی) را به پانویس منتقل کردیم و با حرف «ن» آن‌ها را از پانویس‌های مترجم متمایز ساختیم.

- در این کار بنای ما بر این بود که تا جای ممکن از معادل‌های جاافتاده استفاده کنیم، اما در مواردی که معادلی نمی‌یافتیم یا معادلی که معمول بود را مناسب نمی‌دیدیم، واژه‌ی جدیدی را

جعل یا قرارداد کردیم. از این رو، ترجمه‌ی حاضر ده‌ها پیشنهاد جدید در زمینه‌ی مطالعات شهری طرح کرده است که تناسب و کیفیت آن‌ها می‌تواند موضوع بحثی مجزا باشد. در چنین مواردی، هر جایی که معادل جدیدی پیشنهاد شده، در پانویس توضیح داده‌ایم.

• در کتاب به بسیاری از اسامی خاص، قوانین و مقررات گوناگون اشاره می‌شود. در همه‌ی این موارد کوشیدیم تا با توضیحات و تنصیری خواننده را در خواندن متن یاری کنیم. غالب این توضیحات از منابع اینترنتی اخذ شده‌اند، اما چون توضیحات، بیشتر جای عمومی داشته نه تحقیقی، منبع را ذکر نکردیم. با وجود این، در موارد حساس تا جای ممکن کوشیدیم از منابع مطمئن استفاده کنیم.

• با توجه به این که در کتاب سال‌ها و دهه‌های فراوانی ذکر شده، در تمام مواردی که آن دهه‌ها مربوط به قرن بیستم بوده آن را به صورت کوتاه نوشتیم؛ مثلاً به جای دهه‌ی ۱۹۶۰ نوشتیم دهه‌ی ۶۰. در مواردی که مربوط به قرون دیگر بوده از راه صورت کامل آوردیم، مثلاً دهه‌ی ۱۸۶۰.

کتاب سیاره‌ی زاغه‌ها را بسیار اتفاقی یافتیم. کاوه حاج علی‌آبادی کتاب را خوانده بود و ترجمه‌ی آن را به من پیشنهاد داد. پس از تورق ابتدایی، کتاب در جان و دلم نشست. از او به خاطر پیشنهاد این اثر بسیار سپاس گزارم. در ترجمه‌ی کتاب هر جا که معادل جدیدی باید برمی‌گزیدم، یا در تفسیر جمله یا عبارتی

گرفتار می‌ماندم مطابق معمول تنها طرف مشورتم فرزاد بوبانی بوده است. از او به خاطر وسواس و پی‌گیری این فرایند ممنونم. در فرایند بازخوانی کتاب بارها و بارها شیما بلخاری، مهدی قلی‌نژاد ملک‌شاه، سعید ماخانی و مازیار نیستانی همراه من بوده‌اند و پیشنهادهای ارزش‌مندی داده‌اند. جمله‌ی این افراد در کنار محمود رافع، ویراستار کتاب، در روان‌تر ساختن و زدودن حشوهای متن بسیار اثرگذار بوده‌اند.

امیر خراسانی

بهمن ۹۷